

Gewetensvorming

WAARDE(N)VOL!

OPVOEDINGSREADER

DOEL VAN DE AVOND

Het doel van deze avond is dat je als ouder:

weet hoe de ontwikkeling van het geweten bij kinderen verloopt en welke factoren hierop van invloed zijn;

overtuigd bent van het nut van gewetensvorming bij je kind(eren);

handvatten hebt gekregen om mijn kind(eren) te begeleiden bij de vorming van het geweten.

BIJBELGEDEELTE EN ZINGEN

Lezen: Deuteronomium 6:1-9

Zingen: Psalm 78:3 en 4

DEUTERONOMIUM 6:1-9

- 1 Dit zijn dan de geboden, de inzettingen en de rechten, die de HEERE, uw God, geboden heeft om u te leren; opdat gij ze doet in het land, naar hetwelk gij heentrekt, om dat erfelijk te bezitten;

- 2 Opdat gij den HEERE, uw God, vreze, om te houden al Zijn inzettingen, en Zijn geboden, die ik u gebied; gij, en uw kind, en kindskind, al de dagen uws levens; en opdat uw dagen verlengd worden.
- 3 Hoor dan, Israël! en neem waar, dat gij ze doet, opdat het u welga, en opdat gij zeer vermenigvuldigt (gelijk als u de HEERE, uwer vaderen God, gesproken heeft) in het land, dat van melk en honig is vloeiende.
- 4 Hoor, Israël! de HEERE, onze God, is een enig HEERE!
- 5 Zo zult gij den HEERE, uw God, liefhebben, met uw ganse hart, en met uw ganse ziel, en met al uw vermogen.
- 6 En deze woorden, die ik u heden gebied, zullen in uw hart zijn.
- 7 En gij zult ze uw kinderen inscherpen, en daarvan spreken, als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt, en als gij opstaat.
- 8 Ook zult gij ze tot een teken binden op uw hand, en zij zullen u tot voorhoofdspanzelen zijn tussen uw ogen.
- 9 En gij zult ze op de posten van uw huis, en aan uw poorten schrijven.

BIJBELSTUDIE

- a. Welke dingen moeten we onze kinderen inscherpen volgens dit gedeelte?
- b. Het Joodse volk heeft 'deze woorden' (vers 7-9) heel letterlijk genomen. Hoe dan? Wat kunnen we van hen leren?
- c. Welke dingen hebben jouw opvoeders ingescherpt? Wat hebben die dingen in je leven nagelaten en/of uitgewerkt?
- d. Wanneer moet dat inscherpen worden gedaan? Wat zegt dit over de (morele) opvoeding van onze kinderen? Hoe denk jij daarover? Praktiseer je dat? Waar en hoe?
- d. Soms komen onze woorden en daden niet overeen in de opvoeding. Noem eens een voorbeeld. Hoe ga je daarmee om?
- e. Welke (kern)momenten zijn er tijdens de dag om met je kinderen over God te spreken? Wat geef je ze mee over Gods inzettingen?

HET GEWETEN IS EEN BELANGRIJK INSTRUMENT VOOR HET BEÏNVLOEDEN EN STUREN VAN IEMANDS GEDRAG.

Intro

Charles Spurgeon vertelt van een wonderlijke fles, die hij zelf in zijn jonge jaren bij zijn grootmoeder op de schoorsteenmantel zag staan. In die fles zat een appel, even dik en rond als de fles zelf. Hoe was die appel daarin gekomen? Charles pijnigde zijn kinderlijke gedachten af. Door de hals van de fles? Die was veel te smal. Bestond de fles uit twee aan elkaar gelijmde stukken? Nee. Charles kwam er niet uit. Totdat hij de volgende zomer aan een tak van een appelboom in grootmoeders tuin een fles zag hangen. In die fles groeide een appeltje dat met de twijg door de hals was gestoken toen het nog heel klein was. Het grote geheim was ontdekt. De appel was in de fles gegroeid. Gewetensvorming begint al jong!

HET GEWETEN

1.1. WAT IS HET GEWETEN?

Het geweten is: 'het innerlijk besef van goed en kwaad'. Heel eenvoudig gezegd is het geweten een stemmetje in ons dat zegt of iets goed of fout is. Natuurlijk is hierover veel meer te zeggen. Het geweten is ons innerlijk moreel kompas. Ons moreel bewustzijn. Onze innerlijke stem die ons stimuleert het goede te kiezen en het kwade na te laten. Voordat we iets doen, kan het geweten als alarmbel functioneren: 'zal ik dat nou wel doen?' Achteraf is het een soort examiner: 'heb ik dat wel goed gedaan?' Het draait bij het geweten dus altijd om het besef van goed en kwaad. Het geweten is een belangrijk instrument voor het beïnvloeden en sturen van iemands gedrag. Pedagoog Kroon noemt in dit verband een viertal belangrijke functies van het geweten:

1. In de eerste plaats is er de onderscheidende functie: het geweten doet ons het verschil kennen tussen goed en kwaad, wat wel en niet oordeelbaar is, wat wel en niet fatsoenlijk

STARTOPDRACHT

Mindmap

Nodig: vellen papier (A3- en A4-formaat), stiften
Vorm groepen van 4 personen

- Noem om de beurt iets waar je aan denkt bij de term 'geweten' en schrijf dat op een A4'tje. Ga door tot jullie het idee hebben dat alles is genoemd.
- Groepeer de woorden die met elkaar te maken hebben.
- Schrijf in het midden van het A3-papier het kernbegrip (geweten) en maak evenveel 'takken' als het aantal groepen woorden dat jullie hebben gemaakt. Schrijf deze woorden vervolgens op.
- Hang de posters naast elkaar op en neem even de tijd om het werk van de andere groepen te bekijken: zijn er (naast een overeenkomsten) opvallende verschillen?

is. Dit geldt met betrekking tot ons eigen doen en laten, maar op dezelfde manier beoordelen we het gedrag van anderen. Als we vinden dat we tijdens het eten niet van tafel mogen lopen, dan vinden we mensen die dat wel doen ongemanierd.

2. De tweede functie is dat het geweten functioneert als wegwijzer: het wijst ons de weg die wij behoren te volgen en veroordeelt de weg die wij moeten vermijden. Dit wordt de regulerende functie van het geweten genoemd. Bij de vraag 'Ga ik wel naar de les of zal ik spijbelen?' gaat het niet om een keuze tussen twee gelijken; ons geweten vertelt dat de eerste optie goed is en de tweede fout.
3. De derde functie is dat het geweten een bescherming vormt: het is een barrière tegen verleidingen. Zien we een vrijwel nieuwe fiets bij het station die niet op slot staat en dus zo kan worden meegenomen, dan waarschuwt ons geweten ons om dat niet te doen.
4. Tenslotte heeft het geweten ook een activerende functie. Hierbij spelen morele emoties een belangrijke rol. Te denken valt hier aan regelemoties zoals schuld en schaamte of altruïstische emoties zoals medelijden. Ze zetten ons aan tot handelen of ontmoedigen deze.

GESPREKSVRAAG

Heb jij een ruim of een nauw geweten? Vergelijk je eens met een vriend(in) of broer of zus. Waar komt volgens jou een eventueel verschil vandaan?

1.2. Het geweten in Bijbels licht

De Bijbel spreekt ook over het geweten van mensen. We zien dat het woord 'geweten' in het Oude Testament niet voorkomt, maar wel degelijk het begrip. Er wordt gesproken over het 'hart' wanneer het over het geweten gaat. In Genesis 20: 5 lezen we over een vrij geweten: 'oprechtheid van het hart'. Volgens de Bijbel is het een overblijfsel dat de mens eraan herinnert dat hij in verhouding staat tot Zijn Schepper, dat hij leeft voor Gods aangezicht. Het geweten is ingeschapen en was van oorsprong zuiver. Het is van belang om kinderen te leren wat Gods wil is. Hun geweten moet worden gevormd. Al direct na de zondeval zien we dat het geweten van Adam en Eva spreekt. Zij verborgen zich voor God, omdat ze naakt waren. Hun geweten vertelde hen dat dat niet hoorde.

In 1 Sam. 25: 31 lezen we dat de vrouw

van Nabal tot David spreekt: 'Zo zal dit u, mijn heer, niet zijn tot wankeling, noch aanstoot des harten, te weten dat gij bloed zonder oorzaak zoudt vergoten hebben.' De kanttekening van de statenvertalers geeft als verklaring: 'U zult geen knagende consciëntie hebben'. Het Oudnederlandse woord consciëntie verwijst naar het Latijnse woord conscientia dat letterlijk mede-weten betekent. Als ons geweten spreekt, weten we iets – en wel samen met onszelf, samen met een ander of met dé Ander, namelijk God.

In het Nieuwe Testament lezen we over de consciëntie (het geweten). Enkele voorbeelden:

- 1 Kor. 10:23-33: in de discussie over al dan niet vlees eten, speelt mee dat het geweten van de 'zwakken' iets anders zegt dan dat van de 'sterken'.
- 1 Tim. 4:1,2: Paulus spreekt over het toeschreeven van het geweten als met een brandijzer.
- Tit. 1:15: mensen die hun verstand en geweten bezoedelen.
- Hand. 23:1: Paulus getuigt van zijn eigen reine geweten.
- Hebr. 13:18: een zuiver geweten is verbonden met een oprecht geloof en eerlijke levenswandel naar Gods geboden.

GESPREKSVRAGEN

Ook in de berijmde psalmen komen we 'het geweten' tegen: 26:3, 51:6, 119:28, 128:1. Weet je nog meer psalmverzen die gaan over het geweten? In welke zin voeren de dichters van genoemde psalmen het geweten aan?

Welke rol heeft het gebed in het bouwen aan een Bijbels geweten bij je kinderen? (verg. Ps 119: 10b en 12b)?

2.1. DE ZONDEVAL

De zondeval heeft ook ons geweten aangetast. Alle mensen hebben wel een geweten, maar dat is geen rein geweten meer. Wel is er nog steeds een algemeen menselijk besef van goed en kwaad. Het is van belang om kinderen te leren wat Gods wil is. Hun geweten moet worden gevormd. In hoofdstuk 3,4 van de Dordtse Leerregels lezen we dat er 'nog enig licht der natuur is overgebleven, waardoor mensen nog onderscheid kunnen maken tussen wat betamelijk en onbetamelijk is en zelfs in enige mate maatschappelijke deugden kunnen betrachten'. Het licht

is echter zo vertroebeld dat het niet bijdraagt tot de zaligheid.

Het doen van het goede en het nalaten van het kwade heeft volgens Gods Woord alles te maken met het wel of niet onderhouden van Zijn geboden. Om het goede te doen kunnen wij Gods genade niet missen. In het leven van een oprecht christen zal er altijd een strijd blijven tussen de 'oude mens' die het kwade wil en de 'nieuwe mens' die het goede begeert. Paulus kende die strijd toen hij schreef: 'Want het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik' (Rom. 7:19).

GESPREKSVRAAG

In de Heidelbergse Catechismus komt het geweten ook terug in het antwoord van vraag 32 en vraag 60. Wat is de betekenis/rol van het geweten in deze antwoorden?

2.2 HET GEWETEN GEZIEN VANUIT DE PSYCHOLOGIE

Vanuit de psychologie ziet men het geweten niet als de bron van kennis van goed of kwaad. Alles wat in je geweten speelt, is er door anderen ingestopt. Het is dus eigenlijk de stem van onze opvoeders die we hebben opgeslagen. Dit heeft verschillende gevolgen voor de praktijk:

- Iedere groep of subcultuur heeft een verschillend geweten: een kind van brave ouders voelt zich schuldig als hij een ander pijn heeft gedaan, terwijl een kind van een terrorist zich schuldig voelt als hij niet geschoten heeft op de vijand.
- De werking van het geweten hangt af van de omstandigheden. In vreedstijd hadden mensen een sprekend geweten als ze een kleinigheid stalen. Diezelfde mensen hadden in de Tweede Wereldoorlog een goed geweten als ze een overval pleegden op een distributiecentrum van voedselbonnen.
- Ons geweten is in ontwikkeling; dingen die we vroeger nooit zouden hebben gedaan, ontlokken ons nu een glimlach. (Vroeger mochten we op zondag nooit... en nu...) Of juist andersom: we kunnen ons nu schuldig voelen als we lang onder de douche staan, terwijl we vroeger het liefst in een vol bad lagen. Daarnaast worden we dagelijks beïnvloed door de tijdgeest: we wennen aan allerlei verkeerde zaken die een overtreding zijn van Gods geboden.

- Het geweten hangt nauw samen met iemands karakter. Lieve mensen willen niemand kwetsen, een sloddervos kijkt minder nauw dan een pietje-precies.
- Het motief achter een sprekend geweten kan verschillen: voelen we ons schuldig omdat we iemand hebben teleurgesteld of zijn we bang voor de straf? Ter illustratie: twee jongens komen dronken thuis. De ene voelt zich achteraf schuldig omdat hij zijn ouders verdriet gedaan heeft. De andere jongen voelt zich schuldig omdat hij een regel overtreden heeft en dat is niet slim van hem omdat er ook nog een sanctie op staat.

Het geweten is dus gekoppeld aan het al dan niet houden van regels en geboden. Schuld ontstaat wanneer geboden worden overtreden en ons geweten ons vertelt dat we fout gehandeld hebben. Er zijn ook mensen van wie het geweten spreekt, terwijl ze geen geboden overtreden hebben. Ze voelen zich niet goed genoeg; er is geen sprake van fouten, maar van te weinig van het goede. Dat is schaamte voor (misschien wel ingebeelde) tekortkomingen.

GESPREKSVRAGEN

Uit het bovenstaande blijkt dat er verschillende factoren van invloed zijn op de vorming van het geweten. Daardoor ontstaan er dus verschillen tussen mensen in opvattingen over wat goed of fout is. Mogen we elkaar daarop afrekenen?

EEN KIND LEERT VEEL DOOR NAAR DE OUDERS TE KIJKEN. HET DOET HUN GEDRAG NA EN NEEMT HET OVER.

Moeten we als christenen niet juist het voorbeeld van tolerantie en verdraagzaamheid geven?

Sommige mensen doen een beroep op hun geweten om iets te weigeren. Zo had je, toen er nog dienstplicht was, mannen die weigerden op te komen vanwege gewetensbezwaren. Voorheen belandden ze dan twee jaar in de gevangenis. Later erkende de overheid gewetensbezwaarden. Bij het homohuwelijk is dat nooit gelukt. Daar worden gewetensbezwaarde trouwambtenaren weggewerkt. Wat vind je van een beroep op gewetensbezwaren?

DE ONTWIKKELING VAN HET GEWETE

3.1 BIJ JONGE KINDEREN

Een klein kind heeft nog geen besef van goed en kwaad. De waarden en

normen krijgt het aangereikt door de opvoeders en langzaam leert het daarnaar te leven. We kunnen verschillende stadia in de vorming en werking van het geweten onderscheiden.

1. In de periode tot en met 2 jaar staat het ik van het kind centraal. Zelf heeft het nog geen besef van goed en kwaad. De ouder is zijn geweten. Loopt mama de kamer uit, dan is ook zijn geweten weg. Iets mag dus niet als mama er is, maar gaat zij weg dan mag het wel. Een kind van deze leeftijd doet dingen niet expres, maar simpelweg omdat het zich nog niet aan de regels kan houden.
2. Tot ongeveer 4 jaar is een kind ik-gericht. Het wil graag dat dingen naar zijn zin gaan. Het kan nog niet bedenken waarom iets goed of niet goed is. Als iets niet mag, weet het dat omdat papa of mama dat gezegd heeft. Doordat ouders steeds uitleggen waarom iets wel of niet mag, snapt het kind steeds beter de reden achter de regels. "Je zusje knijpen doet haar pijn en dat is niet fijn." In deze fase is het belangrijk dat ouders grenzen stellen, maar daarbij wel respect hebben voor de ontdekkingsdrang van het kind. Naast uitleg helpt

belonen en straffen om de regels te leren.

3. Bij een kind van 4 tot 6 jaar is de volwassene de persoon die alles weet en bepaalt. Het kind doet wat de volwassene zegt, omdat het daar een beloning voor krijgt, of doet iets juist niet om straf te voorkomen. Het speelgoed wordt netjes opgeruimd omdat papa dan iets aardigs zegt, niet omdat de kamer dan netjes is. Op deze leeftijd gaat een kind zich ook schuldig voelen als het toch iets doet wat papa en mama niet goed vinden. Het kan ook spijt hebben van dingen die het doet en leert steeds beter de redenen achter de regels. Praten en luisteren naar een kind helpen het om te groeien in het besef van goed en kwaad.

GESPREKSVRAGEN:

Een jong kind beseft nog niet echt waarom iets niet mag. Wat houdt dat in voor je reactie op zijn/haar gedrag?

Vanaf welke leeftijd vind je het belangrijk regels aan te leren? Wat is je ervaring hiermee bij je eigen kind(eren)?

3.2 BIJ OUDERE KINDEREN

1. Een kind tussen 6 en 8 jaar is minder bang voor straf, maar denkt vooral aan het belang dat hij er zelf bij heeft. Het vergelijkt zich vaak met anderen. 'Jort mag langer opblijven, dat wil ik ook!' Het zich inleven in anderen gaat steeds beter en het leert zelf keuzes te maken in wat wel en niet kan. In deze jaren kijkt een kind sterk naar zijn ouders: wat zij voorleven, doet het na. Kritisch nadenken over regels van anderen doet het nog niet: regel is regel. Door rood rijden mag niet, ook niet als je haast hebt om in het ziekenhuis te komen. Als een kind ouder wordt, leert het dat het verschil maakt of iets per ongeluk of expres gebeurt. Een vaas met opzet kapot gooien verdient straf, maar per ongeluk laten vallen niet.
2. Een kind van 9 tot en met zo'n 12 jaar wil steeds meer bij een groep leeftijdsgenoten of vrienden behoren. Voor hem is iets goed als anderen het ook doen. De groep bepaalt wat goed en kwaad is. Het kind doet mee uit angst te worden buitengesloten. Wat een ander van hem vindt, wordt steeds belangrijker. Een kind in deze leeftijd voldoet graag aan verwach-

tingen van anderen. Het wil bepaalde kleding aan omdat klasgenoten die ook dragen.

Op deze leeftijd kan het kind zich beter inleven in anderen en rekening houden met hun gevoelens en behoeften. Redenen aangeven waarom iets wel of niet goed is, lukt ook steeds beter. Het kind ontwikkelt een eigen mening en gaat erover nadenken of iets een goede regel is of niet en of het zich eraan houdt.

Als hun kind een leeg colaflesje op straat gooit, kunnen de ouders vragen: 'Stel dat iedereen dat doet, hoe zou de straat er dan uitzien?' Zo'n vraag draagt bij aan het moreel besef en leert het weloverwogen keuzes te maken.

GESPREKSVRAAG:

De indeling in fasen laat zien hoe het geweten zich gemiddeld genomen ontwikkelt bij een kind. Maakt het voor jou verschil in welke fase je kind zich bevindt wat betreft het aanleren van regels en het uitvoeren van sancties? Hoe doe je dit als je meerdere kinderen hebt die in verschillende fasen zitten?

3.3 BIJ PUBERS

In de puberteit blijven vrienden en klasgenoten een grote rol spelen bij de keuzes van een jongere. Door dingen uit te proberen en tegen regels in te gaan, ontdekt hij wie hij is en vormt hij zich een eigen mening. Hij denkt meer na over het waarom van regels en weegt argumenten tegen elkaar af om tot een keuze te komen.

Daarbij is het wel belangrijk dat ouders

regels blijven stellen en met hun kind in gesprek proberen te blijven over de redenen waarom iets wel of niet kan. Ook al lijkt het dat een puber zich weinig van zijn ouders aantrekt, hij neemt hun voorbeeld en argumenten wel degelijk mee en heeft hen nog steeds hard nodig.

Dat hij niet altijd dezelfde keuzes maakt als zijn ouders zouden doen, hoort ook bij het leerproces waarin de puber zijn eigen verantwoordelijkheidsgevoel ontwikkelt. Ouders mogen hem daarbij nog steeds wijzen op de richtlijnen die de Heere in Zijn Woord geeft. Dagelijks gebed om wijsheid, liefde en geduld in het voorleven van een kind is daarin onmisbaar.

GESPEKSVRAAG:

Waarom geeft de puberleeftijd vaak veel strijd met betrekking tot het naleven van regels? Wat doet dit met jou als ouder? Welke aanpak vraagt dit van jou?

4.1 VORMING VAN HET GEWETEN IN DE OPVOEDING

In de christelijke opvoeding staat gewetensvorming hoog genoteerd. Wij werken eraan en bidden ervoor dat onze kinderen naar Gods geboden gaan leven. We hopen dat hun geweten de stem van ons als opvoeders overneemt. Dan zullen ze als ze niet thuis zijn of alleen zijn zich ook aan Gods geboden houden. Het christelijk onderwijs levert daaraan, als het goed is, ook een bijdrage.

In de gehele opvoeding is het belangrijk het goede voorbeeld te geven. Een kind leert veel door naar de ouders te kijken. Het doet hun gedrag na en neemt het over. Herhaaldelijk uitleggen waarom iets wel of niet mag, is ook belangrijk. Dit helpt een kind regels te begrijpen en te leren waarom iets goed is om te doen of te laten. De ouders zijn de eerst verantwoordelijke iden-

**EEN SLECHT
GEWETEN IS
EIGENLIJK EEN
GOED GEWETEN.
E. HOHENEMSER**

tificatiefiguren voor het kind. Komen leer en leven niet met elkaar overeen, dan zal het zich niet genoodzaakt zien zich aan de gestelde regels te houden. Een kind naar de reden vragen waarom iets niet mag, leert een kind na te denken over situaties. 'Waarom mag jij je broertje niet slaan? Wat kun je wel doen als je boos op hem bent?' Het kind leert zo wat de gevolgen zijn van zijn gedrag en leert rekening te houden met andermans gevoelens. Ook het geven van complimenten als het een ander helpt, stimuleert hierin. Elk kind strijdt om zijn zin te krijgen. Dat is gezond. Het zoekt de grens van wat mag en niet mag. Onderschat de wapens niet die het kind in kan zetten om zijn zin te krijgen...: drammen, schreeuwen, schelden, stommetje spelen, misleiden (iedereen mag het), op je gevoel spelen (ik haat je), dreigen. Elke ouder die OM DE LIEVE VREDE toegeeft, zal meer en fellere strijd tegemoet kunnen zien. Beter kunt je als ouder in gesprek gaan met je kind over zijn verlangens of protesten. Probeer het kind

GESPREKSVRAGEN:

Harmen (4) en Joanne (3) zitten samen Mikado (een spel met door elkaar gehusselde stokjes) te spelen. Omdat Harmen een sterke wil heeft bepaalt hij voornamelijk het verloop van hun spel. Op een gegeven moment heeft Joanne daarom geen zin meer. Ze gooit de stokjes door elkaar en loopt weg. Harmen is boos en haakt Joanne een pootje. Ze valt en huilt. Op dit moment kom je binnen.

- Wat doe je?
- Wat zeg je?
- Wat heeft dit voorbeeld met gewetensvorming te maken

Hoe zie je de rol van je eigen gedrag bij het aanleren van regels aan je kind? Geef voorbeelden.

CONCLUSIE

Onze kinderen zijn in zonde ontvangen en geboren. Het doel van hun bestaan is te leven tot Gods eer. Als ouders zijn we een instrument om het kind te leren en voor te leven wat Gods geboden inhouden en hoe het daarnaar moet leven. Het aanvankelijk nog onwe-

TIPS VOOR DE PRAKTIJK

Tot slot noemen we hier de tien bouwstenen van de morele ontwikkeling:

1. Moreel gedrag betekent respect.
2. De morele ontwikkeling verloopt in fasen.
3. Respecteer kinderen en verwacht respect terug.
4. Geef het goede voorbeeld.
5. Leg uit wat je bedoelt.
6. Leer kinderen nadenken.
7. Geef echte verantwoordelijkheden.
8. Zorg voor evenwicht tussen zelfstandigheid en controle.
9. Geef kinderen liefde en help hen

zelfrespect te ontwikkelen.

10. Bevorder de morele ontwikkeling en daarmee een gelukkiger gezinsleven.

GESPREKSVRAAG

Kun je uit de voeten met de tien bouwstenen? Welke spreken je het meest aan? Welke vind je lastig?

VERWERKING

Karel wilde graag thuis blijven om papa, die al lange tijd van huis was, van Schiphol te kunnen halen. Moeder begreep dat en zei: 'Je blijft maar lekker thuis', en meldde het kind ziek op school. De volgende dag had de leerkracht al snel door dat Karel helemaal niet ziek thuis was geweest, de grote verhalen over Schiphol spraken voor zich. De directeur van de school reageerde richting de moeder dat dit echt niet kan. Moeder bracht daar tegenin dat wanneer ze eerlijk was geweest, ze van de school geen toestemming zou hebben gekregen om haar kind thuis te houden.

**HET GEWETEN SPREEKT,
MAAR HET EIGENBELANG SCHREEUWT.
J. PETIT-SENN**

Gespreksvragen

1. Wat is je eerste reactie op bovenstaande casus? Zou je hetzelfde doen? Waarom wel/niet?
2. Welke rol heeft ons eigen gedrag in de gewetensvorming van onze kinderen?
3. Kun je hierbij het verschil uitleggen tussen bewuste en onbewuste opvoeding? Waarom is de laatste bij jonge kinderen ook heel belangrijk?
4. Noem eens voorbeelden uit je eigen leven waarin je juist wel of juist niet het goede voorbeeld gaf.
5. Gewetensvorming/morele opvoeding is in onze tijd niet gemakkelijk is. Noem eens drie kenmerken van onze tijd, die lastig maken voor opvoeders om aan gewetensvorming te doen. Spreek erover door hoe je hier mee om kan gaan.

Lees en luistertips

1. Els Lodewijks- Frencken, De morele opvoeding van het jonge kind (2003) Uitgever Nelissen.
2. Ds. A. Scheuders, Naar eer en geweten (2011), uitgeverij Den Hertog, Houten
3. Fleur Bikker/ Wim ter Horst/ e.a., (1196) Kinderspel, Mensenwerk Over christelijk geloof en pedagogiek, uitgeverij Kok Voorhoeve Kampen.
4. www.bijbelsopvoeden.nl

Bronvermelding

Bij het samenstellen van deze module is gebruikt gemaakt van de volgende literatuur:

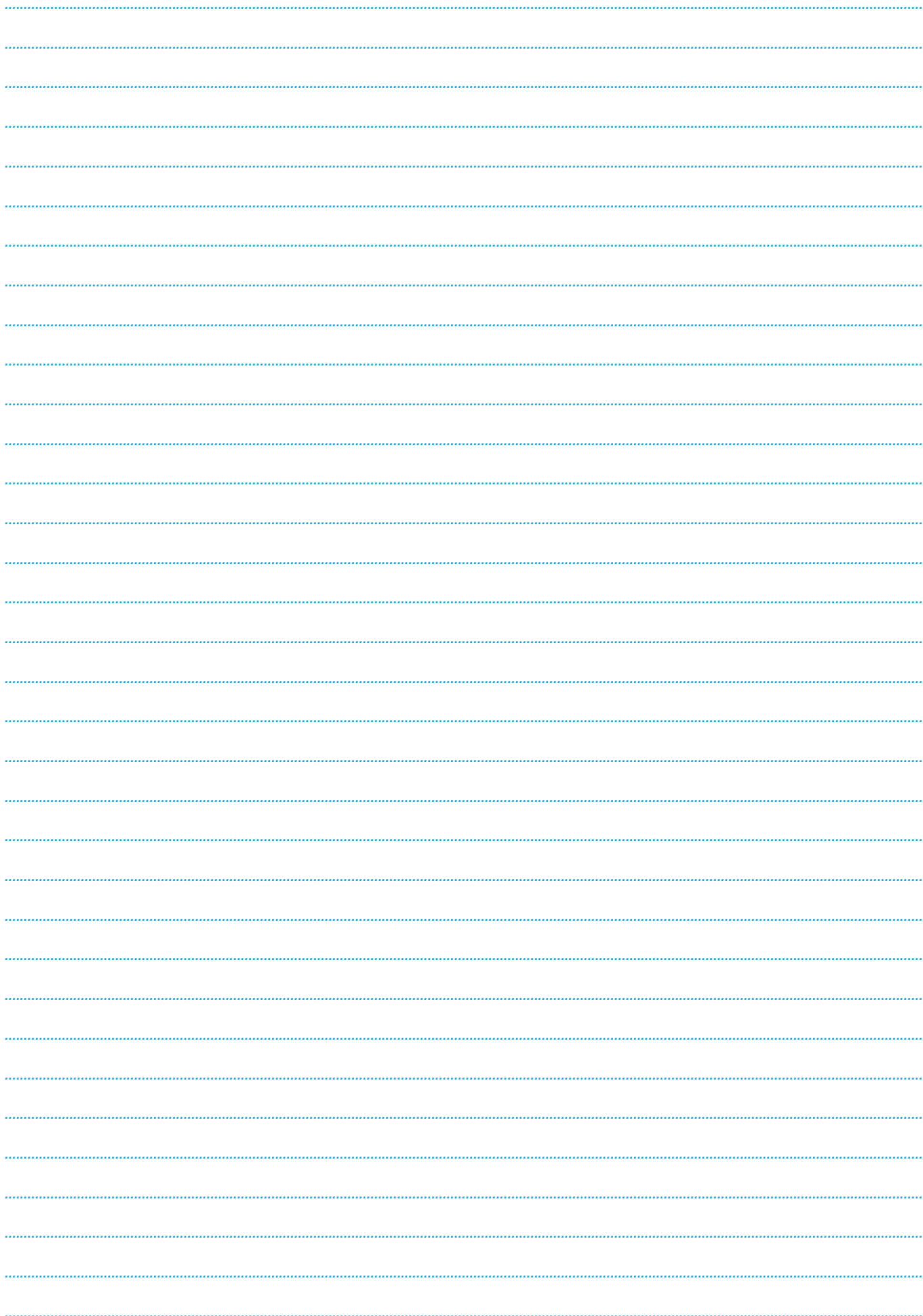
- Ds. A. Scheuders, Naar eer en geweten (2011), uitgeverij Den Hertog, Houten
- Ds. W. Pieters (2006), artikel in de 'Catechisant'

- C.W. Schimmel in DRS, het geweten: theologisch, psychologisch en pedagogisch (2009)
- N.N., Morele ontwikkeling en opvoeding. Reader dc 67 van Edu-actief.
- N.C. van der Voet, lezing 'Het geweten'

**VEEL MENSEN DANKEN HUN
GOEDE GEWETEN
AAN HUN SLECHTE GEHEUGEN**

Ruimte voor aantekeningen

A series of horizontal dashed blue lines for writing notes, filling most of the page below the title.

DIT IS EEN UITGAVE VAN DE
HHJO (HERSTELD HERVORMDE
JONGEREN ORGANISATIE)

HHJO.NL